

Írta: Benny Marcel

A GYERMEKEK KULTÚRÁHOZ VALÓ JOGA ALAPVETŐ EMBERI JOG¹

Vannak olyan gyerekek, akik jótündérek és egy őrangyal áldott védőszárnyai alatt jönnek a világra. Az ilyen gyerekek őket szívesen fogadó családokba érkeznek, ahol vidám szemek, szerető kezek, szép gondolatok és érdeklődő figyelem veszi körbe őket. Szülők, nagyszülők, rokonok és barátok vonnak védőburkot köréjük. Szeretet és közösségi érzés lesz az örökségük.

Mások viszont őrangyalt nélkülözve születnek, nincs, aki védje őket a rossz tündérek befolyásától. Az ilyen gyerekek érdektelenséggel és ürességgel találkoznak csupán. Következésképpen, szeretetlenség és elidegenedés az osztályrészük. Életük gyakorta kétségbeesett keresése mindannak, amit gyerekkorukban annyira hiányoltak, és aminek következtében az eredmény gyakorta lesz sikertelenség és újabb csalódások forrása.

Mindazonáltal a gyerekek nincsenek mégsem egészen kitéve a romboló hatalmak kényének-kedvének. Minden gyerek hihetetlenül erős készlettel rendelkezik rá, hogy fejlődjön és növekedjen. Ebben a tekintetben az élet mindig a gyermek oldalán áll. A gyerekek nehéz helyzeteket is kibírnak, és életkedvük töretlenül megmarad, amennyiben van valaki a közelükben, akire hagyatkozhatnak, akiben megbízhatnak és akinek kifejezhetik érzelmeiket – valaki, aki olyannak látja és fogadja el őket, amilyenek.

Elfogadottnak lenni tulajdonképpen alapvető emberi jog – ezért a gyerekek kultúrához való jogáról, mint alapvető emberi jogról szeretnék beszélni, miközben a következő témaköröket érintem:

1. A kultúra mint a gyermek növekedésének alapja
2. Szimbólumok: hidak a remény és az új élet felé
3. Kultúra, politika és gyermeki jogok

Az első téma a kultúra fontosságát mutatja be, mint azt az alapot, amelyre a gyermek fejlődése épül.

A második téma a gyermek azon képességét tárgyalja, hogyan képes a remény jelképein keresztül élni, fejlődni és túlélni, és milyen kiváló eszközök lehetnek a történetek a nehéz helyzetbe került gyerekek megsegítéséhez.

A harmadik témában az Egyesült Nemzetek Szervezetének a gyermeki jogokról szóló egyezményéről beszélek, valamint annak politikai következményeiről, hogy a gyermeki jogok közé nem vették fel a kultúrához való jogot.

Egy olyan korban, amikor az embereknek a jövőbe vetett hite valamennyire is bizonytalanná válik, a kultúrának központi szerepe van a társadalom megsegítésében és a jövőbe vetett hit kialakításában. Kreatív képességeink révén lehetőségeinket feltárhatjuk, és megláthatjuk régi szokásaink és megszokott mintáink mögött az új alternatívákat. Más szóval, a kreativitás, alkotókészség képessé tesz minket környezetünk újszerű látásmódjának kialakítására. Az alkotókészség adja a kedvező változásban bízó reményt.

¹ A Budapesten, 2001. március 26-án a Gyermeki jogok Európában – kihívás és felelősség című szemináriumon elhangzott előadás szerkesztett változata

Ebben az összefüggésben egy meglehetősen közismert regényhős jut az eszembe. Egy igen népszerű svéd könyv szereplője, akit felnőttek és gyerekek egyaránt azért szeretnek, mert sajátos módon látja környezetünket, a megszokottól igencsak eltérő, váratlan megközelítésben. A szóban forgó regényhős természetesen nem más, mint Astrid Lindgren Harisnyás Pippije. Ez az ifjú hölgy sok tekintetben az olyan gyereket példázza, aki közvetlen összeköttetésben van saját alkotóképességével. Mindent felfogat, és folyton új lehetőségeket lát meg a környezetében. Ebben az értelemben csodálatos példa – vagy inkább modell – felnőttek és gyerekek egyaránt, akitől tanulni lehet.

Mert amit a felnőtteknek különösen meg kellene tanulniuk, hogy meglássák a gyerekekben ezt a képességet, amely tulajdonképpen minden gyerekben megvan, függetlenül attól, hogy milyen háttérrel rendelkezik, és függetlenül attól is, hogy a felnőtt szemében látszólag milyen az intelligencia szintje.

A gyerekek gyakran sokkal jobban meglátják egy másik gyerek képességeit, mint a felnőttek.

Úgy gondolom, rendkívül fontos lenne a gyerekekkel kapcsolatos kulturális jogokat és tevékenységeket az ENSZ gyermeki jogokról szóló egyezményének a keretébe foglalni. Az egyezmény kulcsfontosságú eszköz a gyerekek fejlődésének a kultúra eszközével történő elősegítésében.

A kultúrát már kezdetektől fogva – és én ezt nem győzöm hangsúlyozni különösen ennek az előadásnak az összefüggéseiben – az élet és a fejlődés szerves részét jelentő folyamatként kell nézni, vagyis a kultúra nem csupán valami szép dísz, amit időnként elő lehet húzni, hogy mulattatás vagy szórakoztatás céljával felhasználjuk. A kultúra tulajdonképpen az, ami miatt érdemes élni. És a világon ma sok olyan gyerek van, akinek alkalmasint a kultúra bizonyos esetekben a hosszú távú túlélés és szellemi egészség szempontjából fontosabb, mint az élelem.

Az első rész összefoglalásaként tehát megállapíthatjuk, hogy a kulturális jogok az emberi jogok részét képezik, és ez különösen a veszélyeztetett gyerekek esetében igaz.

Most térjünk rá az előadás második részére, amely a gyerekeknek azt a képességét taglalja, hogyan tudnak élni, fejlődni és túlélni a remény jelképeinek segítségével.

Szeretném Alice Millert, a jól ismert svájci pszichoanalitikust idézni, aki a megmentő megtapasztalás koncepciójáról beszélt. Olyasmire utalt, amilyen például annak a mentő erejű látványnak az esete, amely létfontosságú szerepet játszott sok ember életében, amikor közvetlenül a második világháborút követően a Vöröskereszt fehér buszai megjelentek a koncentrációs táborokban. Sajnos nem volt mindegyik személy részére egyszerre elegendő ülőhely bennük, és ezért voltak, akiket ott kellett hagyni abban a reményben, hogy majd jön egy másik busz és később az fogja felvenni őket.

Am a dologban az a tény volt a leglényegesebb, hogy mind a felnőttek, mind a gyerekek szemtanúi voltak, azaz saját szemükkel látták, hogy a fehér buszok tényleg ott voltak, és ezzel a buszok a remény jelképeivé váltak. A buszok azt jelentették számukra, hogy van élet és fény a börtöntábor falain túl.

Kiegészítésként ehhez a drámai eseményhez, amely több mint ötven évvel ezelőtt gyerekek ezreinek az életében meghatározó jelentőségű volt, most csak egy történetet szeretnék hozzátenni – egy mostani történetet, amelynek én is részese voltam – Európa menekült ezreinek közül néhány gyermeknek az életéből.

Mindössze néhány évvel ezelőtt, karácsony estéjén – hogy egészen pontosak legyünk, 1994-ben – egy halászhajó tartott Svédország partjai felé, fedélzetén 150 menekülttel. Mára part közelébe ért, amikor felborult és a rajta tartózkodó összes afgán, palesztin és iráni

menekült álmát a hullámok egyszeriben elnyelték. A fedélzeten található emberek közül negyvenkilencen voltak gyerekek, közülük is tizenegyen négy éven aluliak.

Rövidre fogva ezt a hosszú és bonyolult történetet, ezek a menekültek egy látszólag soha véget nem érő, hosszú fogságba kerültek, és nem tudhatták, élhetnek-e valaha még egy másik országban mint ahonnan jöttek, arról nem is beszélve, hogy melyikben. Napok, hónapok, sőt évek teltek el ennek a százötven embernek az életében egy látszólag teljesen reménytelen helyzetben.

Ami még rémesebb volt, hogy alig néhány embernek engedték meg, hogy meglátogassa őket. Ám mégis volt ebben a sötét, fekete alagútban a reménynek egy apró szikrája. Egy fénysugár, amely végül az életet jelentette. Érdekes módon ezt a fénysugarat a hatóságok teljesen ártalmatlannak ítélték meg.

Minden héten egyszer két táncos látogatta meg a börtönt és egy órán keresztül táncoltak a gyerekekkel. És ez a heti egyszeri esemény vált a felnőttek egyetlen reményévé is, amikor látták, hogy gyerekeik táncra perdülnek és jókedvük van.

A rémes tény ellenére, hogy a szülők között többen öngyilkosok lettek, a középpontba a gyerekek kreativitása került. Négy évvel később, amikor mindenkit kiengedtek, a két táncos rajta volt, hogy a gyerekek helyzetét figyelemmel kísérje. Kiderült, hogy a tánc hihetetlen erős köteléket képezett a gyerekek fejlődésében. Amikor a gyerekek, vagyis ma már fiatal felnőttek, visszatekintenek eddigi életükre, úgy látják, hogy az folytonos volt. Más szóval életük nem állt meg, nem torpant meg a börtönben, a megrázó körülmények között sem. A tánc, akárcsak a fehér buszok, a jövőbe vetett hit jelképévé vált.

Ez csupán egy példa volt, amely elvezet minket ahhoz a kapcsolathoz, ahogy a felnőttek tekintenek a gyerekekre.

A gyerekekkel szembeni hozzáállásunk, vagyis az, hogy hogyan tekintünk az emberekre, mindig is színezi a gyermeki jogok érdekében végzett munkánkat.

Kiindulásul rögtön szögezzük le, hogy rengeteg rejtett elképzelésünk és magatartási formánk van a gyerekekkel kapcsolatban. Találkozunk velük, kapcsolatba kerülünk velük, és felneveljük őket, anélkül, hogy igazából tudnánk, milyen magatartást tanúsítunk ténylegesen a viselkedésünk és gondolkodási sémáink alkalmazása során. Meglehetősen gyakran a mindennapi életben is összeütközésbe kerül az, amiről azt hisszük, hogy a saját értékeink, azzal a mintával, amit ténylegesen a gyerek felé közvetítünk. Kétségtelen, hogy erre számos példát lehetne felhozni.

Másodszor, szellemi hozzáállásunkat sokszor olyan értékek kormányozzák, amelyek jobbra hiten és nem ismereteken alapszanak. Gyakran mondogatjuk például, hogy „az idő minden sebet begyógyít”, pedig ez nem szükségszerűen igaz. A legutóbbi kutatások azt bizonyították, hogy a gyerek már újszülött korában kifejlesztette azt a képességet, amely az érzelmi élethez és emlékezethez szükséges. Ahogyan viszonyulunk a gyerekeinkhez, az meghatározza azt a módot is, ahogyan a társadalomba be akarjuk illeszteni őket – és ahogyan jogaikért harcolunk.

Az egyre növekvő ismeretanyag ellenére sok példa van rá, hogy a szakemberek és más jó szándékú, jóakarátú emberek elrontják a gyerekeket. Vagy nincsenek meg a kellő ismereteik a gyerekekkel kapcsolatosan, vagy pedig nem törődnek vele és nem gondolnak rá, hogy a gyerek személyi integritását megvédjék. Az egzisztenciális vonatkozásokat egyáltalán nem értékelik.

Az a támogatás, amelyről most beszélünk – vagyis egy olyan hozzáállás és magatartás, amely a gyermek fejlődésének táptalaja lehet – ritkán kerül az újságok címlapjára. Mint számos egyéb alapvető szükséglet esetében, az emberek rendszerint magától értetődőnek tartják, mint a vizet vagy a levegőt, olyan forrásként, ami mindenki számára egyformán

rendelkezésre áll. Mint tudjuk, ez egyáltalán nem így van, különösen, ha a veszélyeztetett gyerekekről van szó.

A második rész összefoglalásakor megállapíthatjuk, hogy a legfontosabb a gyerekek fejlődésének és túlélésének elősegítése, amihez olyan reményteli jelképek tartoznak, mint a Vöröskereszt fehér buszai vagy tánc a börtönben. Más szóval olyan magatartás vagy hozzáállás, ami kifejezi a tiszteletet és a gyermek helyzetének és igényeinek ismeretét.

Annak illusztrálására, hogy mire is gondolok, álljon itt egy másik példa.

Korábbi munkatársaim, akivel a Mentsétek meg a Gyerekeket szervezetben együtt dolgoztunk Svédországban, a háború alatt nem vittek élelmet vagy ruhát a gyerekeknek Boszniába. Ehelyett a svéd ENSZ békefenntartó katonákat képezték ki arra, hogy milyen jogai vannak a gyerekeknek háborús időkben és hogy hogyan lehet a gyerekeknek ezeket az elismert jogait a gyakorlatba átültetni. Így aztán valójában az történt, hogy minden egyes katonát gyerekkönyvekkel „fegyvereztek fel”, és utasításokat kaptak, hogy ezeket a könyveket a nélkülöző gyerekeknek adják.

Itt ismét a fehér busz elmélet egyik példáját látjuk. Vagy, ha a könyveket Alice Miller kifejezésével illetjük, egy megmentő erejű megtapasztalásról van szó. Más szóval a könyvek tanúsították a gyerekek létezését, a katonák ténylegesen látták őket és a könyv, amit nekik adtak, azt bizonyította, hogy létezik egy másik élet a háborún túl is. És igen, volt még egy további előnye a katonák könyvekkel való felfegyverzésének, nevezetesen hogy maguk a katonák is betekintést nyertek a gyerekek életébe és érzékenyebbek lettek az igényeik iránt. Ily módon tulajdonképpen ők maguk is nyertek és jól jártak ezzel az élménnyel, mint férfiak, mint az ENSZ békefenntartó alakulatának katonái és mint jövőbeni lehetséges édesapák.

Az eddigieket összefoglalva elmondható, hogy a kultúra létfontosságú eszköz a gyerekek optimális fejlődésének elősegítésében és fejlődésük lehetővé tételében, vagyis a kultúra segít a gyerekeknek abban, hogy hasznát vegyék saját alkotó készségüknek, és megtalálják saját egészségük forrását a mesemondás, tánc, dráma, színház, zene vagy egy sor egyéb kifejezési forma révén, amelyek lehetővé teszik, hogy a gyerekek megragadják és közöljék tényleges, valóságos hovatartozásukat, azonosságukat és önbecsülésüket. Mint mondtam korábban, a kultúra mindenki számára alapvető emberi jog.

És ezen a ponton eszembe jut és elgondolkozom a gyerekek még egy további csoportjáról, amelyről igen gyakran megfélemlünk. Azokról a gyerekekről van szó, akik más szemmel nézik a világot. Olyan gyerekek, akik ténylegesen egy nagy kihívást jelentenek nekünk, akiktől tanulni lehet, és akikre meg kell tanulnunk a megfelelő módon tekinteni. A fogyatékos és mozgáskorlátozott gyerekekre gondolok.

Ha most arra kérnének, hogy összegezzem, hogyan tekint az egyezmény a gyerekekre, azt mondanám, hogy a következőképpen kellene ezt megfogalmaznunk:

- Kivétel nélkül minden gyereknek joga van a neki legmegfelelőbb és legelőnyösebb körülmények között élni és felnőni, amely a gyermek korától és érettségétől függően figyelembe veszi a gyermek saját akarátát és véleményét is.

Leghőbb vágyam az lenne, hogyha a gyermekek megítélésének ez a módja áthatná társadalmunk minden rétegét és ha mindenki osztaná ezt a véleményt, ahogyan a gyerekekre tekintünk, a politikusokat és azokat is beleértve, akik a gyerekekért és a gyerekekkel dolgoznak, üzletemberek, szülők, kamaszok és más fiatal gyerekek. Ha sikerülne elérnünk ezt a célkitűzést, az óhatatlanul az egész társadalom jó irányba történő változását vonná maga után – egy olyan jobb világot teremtene, ahol a gyerekek nem válnak a felnőttek sikertelenségének és rontó hatásának áldozatává.

A gyermekkor nem csupán a felnőttkori élet előkészítése, hanem maga az élet.

A gyerekeknek joguk van élni és fejlődni éppen ott, ahová történetesen tartoznak, függetlenül attól, hogy az milyen ország, vallás, faj vagy politikai rendszer. A gyermek fejlődéséhez és kifejezőképességének kibontakozásához valamint saját jogainak fokozatos képviseléséhez a gyerekeknek szüksége van arra, hogy rendelkezésére álljon egy útmutató, egy ösvény, vagyis egy vezérfonal a gyermek és a felnőtt lét között.

A gyermek oktatása arra, hogy például hogyan kell kezdeményezni, hogyan kell várnia a sorára, válaszolni egy kérdésre stb., már rögtön újszülött korban megkezdődik, abban a pillanatban, amikor először teszik rá a pelenkázó asztalra, hogy megmossák és bepelenkázzák. Mire a gyerek készen áll arra, hogy életének választásait saját maga vigye végbe, már lehetősége nyílt rá, hogy begyakorolja azt.

Ha viszont a gyerekek olyan körülmények között kellett élnie, amely tele van „tilos” és „nem lehet” szabályokkal, fennáll annak lehetősége és veszélye, hogy az ilyen gyerek majd nem fog tudni önálló választásokat meghozni a saját életében, és nem lesz képes az élethelyzeteket megfelelő módon értékelni.

Az ilyen gyerekek erkölcsileg sérülnek, ami később politikai következményekkel jár.

Ebben az összefüggésben fennáll annak veszélye, amit Alice Miller fekete pedagógiának nevezett, aminek célkitűzése, hogy a gyerek soha ne érezhesse saját akaratát. Ha figyelünk, igazán odafigyelünk arra, amit a gyerekek mondanak nekünk, megkapjuk a lehetőséget, hogy sokkal többet megtudjunk, mint amit mi felnőttek még csak nem is álmodhattunk.

Az ENSZ gyermeki jogokról szóló egyezménye ideológiai fegyvert ad a kezünkbe, amellyel a gyermek mindenekfelett álló érdekében munkálkodhatunk. Ez a munka nagymértékben attól függ, hogy mi felnőttek mindennapi életünkben hogyan találkozunk a gyerekekkel és hogy ebben a mindennapi életben hogyan viszonyulunk hozzájuk.

Életünk kialakulásában létfontosságú tényező a TE és ÉN közötti kölcsönhatás.

Ennek a viszonynak a jellege, a közlés csatornája mindennapi életünk alapjaiban formálódik – vagyis minden egyes találkozás vagy beszélgetés alkalmával megütött hang, amit egymás közt tapasztalunk. Ha már sikerült megtanulnom tisztelni magamban azt a személyt, aki ténylegesen vagyok, és amikor ennek eredményeképpen képes vagyok rá, hogy tiszteljelek TÉGED, akkor ez a szennyeződéstől mentes úr és hozzáállás lesz az, amelyben teljes mértékben lehetségessé válik az egyezmény mögött álló gondolatok felismerése és elfogadása.

Amikor TE akkor figyelsz rám, amikor az lehetek, aki ténylegesen vagyok, és amikor értékelnek azért, aki vagyok, úgy érzem, megbecsülnek és ezért személyes integritásom ép marad.

Ennek eredményeként a gyerekek joga a kultúrához, az a joguk, hogy másokhoz ahhoz képest viszonyítsák magukat, akik ők ténylegesen, emberi joggá válik, egy olyan emberi joggá, amelynek okán az élet érdemessé válik a folytatásra, egy olyan joggá, amely legkedvezőbb állapotában erőt és bátorságot kölcsönöz, gyökereket és szárnyakat teremt.

Így hát végül az előadás harmadik és egyúttal befejező részének összegzéseként dióhéjban elmondanám önöknek, hogyan hangzik az ENSZ gyermeki jogokról szóló egyezménye saját értelmezésemben:

Először is arról szól, hogy mit akarunk.

Másodszor ennek elismerése, IGENt mondunk arra, amit akarunk.

Harmadszor, legyünk tisztában azzal, hogy mit nem akarunk és erre mondjunk is NEMet,

Negyedszer pedig arról szól, hogy folyton azt kérdezzük: „MIÉRT van ez így?”